

Biernaczký Szilárd

Az afrikai irodalom új csillaga ismét igbo földről érkezett

(Chimamanda Ngozi Adichie: *Az aranyló fél napkorong* / *Half a Yellow Sun*, ford. Kiss Árpád, Budapest, Saswasawa Kiadó)

A hazai „egyszeri” irodalomszerető regényolvasó aligha vette számba mindeddig, hogy az afrikai országok literatúráiból Dél-Afrika mellett minden bizonnyal Nigéria adja a legnagyobb részt. S ezen belül is az angol nyelven (is) író igbo (ejtsd: ibo) származású szerzők ismertek talán a legjobban. A jelen írást jegyző kritikus által csak „Nobel-díj-gyanús” szerzőnek tekintett világhírű alkotó, Chinua Achebe három regény (*Örökké nyugtalanul*, 1964, *A nép fia*, 1973, *Széthulló világ*, 1983) mellett novellákkal és versekkel is képviseli népét, illetve annak kultúráját és irodalmát Magyarországon. De egykor kézhez kaptunk egy regényt Cyprian Ekwensitől (*Égő fű*, a „Részeg a bozótban” című kötetben, 1966). A kiváló női regényíró, Buchi Emecheta pedig két regénnyel (*A menyasszony ára*, 1982, *Másodrendű állampolgár*, 1983) bővíti ismereteinket a mára már több mint három magyarországnyi, vagyis 30 milliót meghaladó lélekszámú „nigériai nemzet” művészeti termése tekintetében. Gergely Ágnes jóvoltából pedig magyarul is kézbe vehetjük a Petőfihez vagy Radnótihoz hasonlóan mártír, nagy jelentőségű igbo költő, a biafrai háborúban hősi halált halt őrnagy (a nsukka-i egyetemet védő egyetemi tanár), Christopher Okigbo verseit (*Labirintusok*, 1989), sőt, róla egy, az említett költő-műfordító jegyezte monográfiát is (*Költészet és veszélytudat*, 1986).

De az igbo haza számos más jeles íróval is megörvendeztette a világot. Most csak a világszerete népszerű, bár nálunk futólagosan ismert női írókra, Flora Nwápára vagy Ada Udechukwura hivatkozunk hirtelenjében még, bár sorolhatnánk a neveket. Annál sajtótabb tény viszont, hogy leszámítva most az afrikai születésű ókori és középkori auktorokat (lásd pl. Szent Ágostont, a berbereket és arabokat vagy Leo Africanust) az újabb kori, rabszolgasorból kiemelkedő emlékiratszerzők egyik legfényesebb neve, Olaudah Equiano (oktatója adta írói nevén: Gustavus Vassa, 1745–1797). És ő ugyancsak igbo származású (egykori átírás szerint: *eboe*). Még alig 11 éves, amikor a nyugat-afrikai partokról elhajtják, hiába rendelkezik apja mint *mgburichi* (kiválasztott, méltóság) magas ranggal valamelyik part menti főnök udvarában. Egyszer, amikor a családi településen a nővérével valamilyen oknál fogva egyedül hagyják őket, a rabszolgavadászok elrabolják mindkettejüket. Equiano Barbadosra kerül, ahonnan később kiválasztják és Új-Karolinára viszik, megkeresztelkedik, mestere, Robert King 1766-ban felszabadítja. És végül Angliában köt ki. Fehér nőt vesz feleségül, és két lánya születik. Életrajzi írása (*The Interesting Narrative...*, 1789) igen értékes információkkal szolgál gyermekkori (vagyis afrikai) emlékeiből is. (Angol és amerikai kutatók, újságírók assák elő emlékét és írásait a 20. század első felében.)

Talán magukról az igbokról még annyit előzetesen, ma Nigéria öt tartományában (központi terület: Anambra State, Nsukka egyetemi várossal) élnek más etnikai csoportokkal szomszédtságban. Büszkéek demokratikus tradíciókra, mivel náluk hagyományosan nem jöttek létre erős központosított törzsi királyságok (mondjuk, mint például a jorubáknál), hanem mindig halmazszerűen egymásba fonódó falusi közösségeket formáltak falufőnökökkel (Lord Lugard szerint: *warrant chiefs*) az élükön. Az annak idején nagy port felverő régészeti kutatási eredmények (1970 táján) szerint vélhetően már Kr. e. 4500 (de biztosan 2500) évvel a mai vidékükön éltek. A Nri-Awka-Orlu települések népének maradványait (a bronzművességet is jól ismerték) a 9–10. századba helyezik.

És ehhez az ásatag kultúrához kötik a szájhagyományokat, a Nri és Aguleri klánok szerint ugyanis az első királyt, Erit nem más, mint Chukwu, az égi isten küldte a földre, akitől ők magukat származtatják. A Nri királyságot, amelynek létét és az igbok 9. századig visszanyúló hegemoniáját az ásatások is igazolják, hitük szerint 948-ban az első *eza nri* (Nri királya), Ifikuánim alapítja meg. Portugál, holland, végül brit gyarmatosítók lepték el vidéküket, s folyt a természetes, meg persze az emberkereskedelem, míg csak tíz évvel Equiano halála után, tehát 1807-ben be nem tiltották a rabszolga-kereskedést, amelyért írásaiban természetesen az igbo irodalom eme őse is szót emelt. A brit uralom 1960-ig eltartó, hosszú korszaka aztán megpecsételte a terület sorsát, hatása lényegében máig sem múlt el. De ez már egy külön történet...

S íme, alighogy harmincéves elmúlt, mondhatnánk, világirodalmi fegyverzetben tört/tör az élre a nagy elődök utóda, Equiano, vagy még inkább Achebe szellemi társa, az 1977-ben született Chimamanda Ngozi Adichie.

Az író nő Enuguban született, Nsukkában nőtt fel. Nagyszüleit nem ismerte, megölték őket a biafrai háborúban. Apja mára immár nyugdíjas statisztikaprofesszor, anyja az egyetemen irodavezető. Orvosnak, gyógyszerésznek tanult, de másfél év után otthagya az egyetemet, majd tizenkilenc évesen nővére után utazva az USA-ba költözött. Bölcsésztermészetű szakokat, kommunikációt, politológiát hallgatott különféle egyetemeken, és eközben kezdett írni, miközben kreatív írásból MA fokozatot szerzett. Utóbb tanítani is kezdett (az USA-ban és Nigériában is).

Díjnyertes novellák sora után adja ki első kötetméretű művét, a *Purple Hibiscus* (Bíborszínű mályva, 2003) című regényét, amellyel elnyeri a Nemzetközösségi Írók Díját elsőregényes kategóriában. E prózai alkotás a felszabadult Nigériába vezet, és egy széthulló igbo család életét mutatja be drámai színekkel. Mindemellett ez a regény máris elemzések tárgya lett, mégpedig az ún. nigériai, vagy még inkább az igbo angol nyelv (igboizált angol) létének, alakulásának tekintetében.

Ennek a kérdéskörnek a háttere igen sajátos, hiszen a felszabadult afrikai országokban szinte mindenhol kétkérdés az irodalmak számára: afrikai nyelveken írjanak-e az alkotók vagy a volt gyarmatosítók nyelvén? Az írók jó része Nigériában (is) az angolt választja, hiszen a világirodalomba vezető azonnali út nyilván nem adható fel (már csak azért sem, mert az afrikai közösségekben kicsi még az olvasóközönség!). Viszont ezt azzal kívánják „ki- vagy betölteni”, az angolt magukévá tenni, hogy egyfajta sajátos angolságot igyekeznek megteremtteni. Anyanyelvi szavakkal, mondatokkal, helyi, városi jassnyelvvvel, szlenggel, ún. nigerianizmusokkal, illetve pidginre emlékeztető és a helyi angol köznyelvből vett stílusformákkal kísérleteznek. Az egyik megoldás tehát: eredeti nyelvi elemekkel telíteni az angol prózai szöveget. Nos, Adichie első regényéből máris több száz igbóból vett kifejezést gyűjtöttek csokorba a regény elemzői.

Az író nő második nagysikerű könyve esetében, amelyet immár magyarul is kézbe vehetünk, viszont az olvasó nem érzékeli ezt a nyelvi-stilisztikai technikát. Jól olvasható

szöveget kap kézbe, amelyben idegen szavak igen ritkán fordulnak elő. Az *aranylő fél napkorong* (Half of a Yellow Sun, 2006) lényegében a borzalmakkal telt nigériai polgárháború (Biafra, 1967–1970) időszakában játszódik. Mindent számba véve végül is azt mondhatjuk: korszerű, de alapvetően realista jelleggel, kevés modernista eszközzel a stílust tekintve rajzolódik elénk a sokszínűen kezelt és számos drámai mozzanattal terhelt történet, miközben a vonalvezetés sem tartalmaz sajátos „absztrakciókat”, nehezen követhető törésvonalakat a cselekmény kibontása során.

Bár talán itt érhető tetten leginkább a huszadik századi irodalom hatása. Néha szinte elvarratlan formában ugrálhatunk a cselekményszálak, helyszínek között. Sőt, a végén az egyik szereplő sorsa nyitva marad... Mintha a Hemingway, majd később sok más írónál felfedezett, ún. kihagyásos (a cselekmény, a történések sorából elhagytatott eseményekről van szó, találja ki azt maga az olvasó) technika érvényesülne itt (soha nem merült fel az olasz irodalomtörténetben, de pl. Cesare Pavese mindig csak kisregény méretűnek megmaradt opusaiban is ezt a technikát véljük felfedezni).

A regény szereplői, az igbo egyetemi tanár Odenigbo és barátnője (később gyermekének anyja) Olanna, a háztartásukba kerülő fiatal fiú, a szinte családtaggá váló *houseboy* Ugwu, továbbá Olanna ikertestvére, Kainane (aki eltűnik a nagy igbogylolás során), illetve barátja, Richard, egy hagyományos művészeteket tanulmányozni Nigériába érkező brit fiatalember, és persze a főszereplő házába gyülekvő nsukkai értelmiségiek – mintha nem is Afrikát idéznék, szinte egy átlagos európai (globalizált?) környezetet jelenítenek meg. És ebbe csak itt-ott csöppennek bele igbo hagyományelemek, pl. Ugwu belső monológyszerű megnyilvánulása gyermekkori emlékeinek felidézésekor, vagy amikor a fiának Olannával való kapcsolatát kárhóztató és a régi házassági szokásokat kierőltetni akaró falusi asszony, Odenigbo édesanyja lép a színpadra.

A két főszereplő pár és a hozzájuk kapcsolódó személyek magánéletébe – amelyet Adichie kétségkívül tehetségesen bonyolít, történetábrázoló színeit jó ecsetkezeléssel festve fel képzeletünk vásznára – előbb csak lopakodva (ahogy az a valóságban is történni szokott), majd végül drámai erővel robban be a rettenetes megpróbáltatásokat hozó történelem. Az igbo önállósulási (kiválási) kísérlet egyfajta etnikai népiertásba torkollik: lefejezett igbo holttestek érkeznek vagonszámra északról (a hausza, fulbe és más iszlamizált területekről). A történet felpörög, a háborúnak végül is csak egy-egy jellegzetes mozzanata rajzolódik a szemünk elé, miközben az események sodra egy vidéki településre, Umuahiába, Odenigbo szülőfalujába sodorja az immár kisgyermekes Olannát, Ugwut és Odenigbót: éhezés, ellentmondásos hírek, gyilkosságok, feszültség Olanna és a hagyományokhoz kötődő édesanya között. A történet eközben néha Kainane és Richard történetét is nyomon követi. S persze különféle megrázkódtatásokkal járó magánéleti mozzanatok is beépülnek a leírásba. A válságos (történelmi és magánéleti) helyzet lassan eloldódik, elmúlik, a család visszaköltözik Nsukkába. Odenigbo a leégett házukban elüszkösödött kézíratait kotorja kétségbeesetten. Olanna pedig eltűnt és vélhetően végleg elveszett ikertestvérét siratja...

Adichie vitathatatlanul nagy hatású regényt írt, amely immár elnyerte 2007-ben az Orange-díjat (első regényét csak jelölték erre a díjra), és amelyből utóbb filmdráma is készült (a regénnyel azonos címmel, a 2008-ban bejelentett terv alapján 2013-ban valósult meg, rendező: Biyi Bandele), bemutatására ugyancsak 2013-ban a torontói nemzetközi filmfesztiválon került sor.

De hadd tegyük még hozzá a regényről írottakhoz, a mű kapcsán Chinua Achebe maga is rögzítette megjegyzéseit honfitársa, Adichie könyvéről. Azt írja többek között: „*Mi általában nem tudjuk a tudást átadni a kezdőknek, de íme, itt van egy új író, aki a régi elbeszélők adottságaival rendelkezik. És oly vakmerő, hogy nem bátortalanították el a nigériai polgárháború*

borzalmi.” (Az interneten található egy nyilvánvalóan északi szerző tollából származó Achebe-elemzés, amelyben az a vélemény fogalmazódik meg, hogy a nagy író nemcsak hogy nem a modern afrikai irodalom atyja, de ráadásul *igbofil*, és legrosszabb könyve utolsó műve, amely a biafrai háborúról szól. Az írás, bocsánat a gondolatért, de a holokauszt-tagadók magatartását idézi, vagyis hát van még mit tennie Achebe mellett az újabb igbo írónemzedéknek is, hogy a biafrai háború történései a helyére kerüljenek az agyakban...)

Nem lenne ismertetésünk teljes, ha nem ejtenénk szót a fordításról. Kiss Árpád, aki eredeti szakmáját tekintve gyógyszerész, megszállott szerelemmel és rendkívüli igénnyel magyarított immár több mint féltucatnyi afrikai regényt. Adichie könyvét ugyanezzel az igényességgel tette át anyanyelvünkre. Bár nem rendelkezem az eredeti angol változattal, úgy érzekelem, a magyar szöveg nemcsak hibátlan, de élményteljes stílusban fogalmazódott meg. Sok esetben fordításokat olvasva önkéntelenül szeretnék a kezembe ragadni egy ceruzát, hogy apróbb-nagyobb nyelvi hibákat, szerencsétlennek érzett megoldásokat korrigáljak. Kiss Árpád fordítása olvastán ez a késztetés sosem ragadott magával.

Éppen ezért várjuk nagy-nagy várákozással a következő Adichie-regényt (*Americanah*, 2013) fordítónk magyarításában, amely tudomásunk szerint immár majdnem elkészült. És persze ezúttal immár olyan művel szembesülhessünk, amelyben – reményeink szerint – a kiváló igbo író (hogy irodalomesztétikai igényeinket is kielégíthessük, ezért említjük a dolgot) második regényénél is gyakorlottabb kézzel vezeti majd a történet fonalát, a cselekménybeli törésvonalak még elegánsabb eldolgozásával igyekszik bejutni immár az irodalmi öröklét előszobájába.